

VERGİ MÜKELLEFLERİNİN KAYIT DIŞI EKONOMİ ALGISI: TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

İhsan Cemil DEMİR*
Mustafa KÜÇÜKİLHAN**

THE INFORMAL ECONOMY PERCEPTION OF TAXPAYERS: AN EMPRICAL STUDY ON TURKEY

Öz

Kayıt dışı ekonomi, Türkiye gibi gelişmekte olan ölkelerin en önemli sorunlarından birisidir. Özellikle son yıllarda dünyada ve Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle, vergi mükelleflerinin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri artış göstermiŐtir. Bununla birlikte, kamu otoritelerinin bu sorunla mücadele stratejileri de aynı Şekilde hız kazanmıŐtır. Türkiye üzerine yapılan çalıŐmalarda, kayıt dışı ekonomiyle ilgili algı araŐtırmalarının oldukça sınırlı olduğu görölmektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin odağında bulunan vergi mükelleflerinin bu konudaki algılarının tespit edilmesi, yeni bir bakış açısı ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu amaçla Türkiye genelinde yaptığımız anket çalıŐmasının sonuçlarına göre, kayıt dışı ekonomi milli gelirin yaklaşık %41’i düzeyindedir. Mükelleflerin kayıt dışı ekonomi algılarına etki eden en önemli faktörler ise vergi yükü, vergi tazyiki, vergi bilinci, kamusal harcamalar, kurumsal kalite, ölkenin ekonomik durumu, vergi cezaları ve diğer mükelleflerin algılanma Şeklidir.

Anahtar Kelimeler: Kayıt dışı ekonomi, Vergisiz ekonomi, Vergi yükü, Kamusal harcamalar

Abstract

The informal economy is one of the most important problems of developing countries such as Turkey. Especially in recent years, due to the economic crises in Turkey and in the world, informal economic activities of taxpayers have increased. However, the strategies for combating this problem of public authorities have gained momentum in the same way. In the studies on Turkey, the researches on perceptions about informal economy appear to be very limited. The identification of perceptions of taxpayers who are at the heart of informal economic activity is important in terms of to put forward a new perspective.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, icdemir@aku.edu.tr

** Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, mustafakucukilhan@aku.edu.tr

According to results of the our survey carried out throughout Turkey for this purpose, the informal economy is approximately 41% of GDP. The most important factors that affect taxpayers' perceptions of the informal economy are tax burden, tax pressure, tax awareness, public expenditures, institutional quality, economic situation of the country, tax penalties and perceptions of other taxpayers.

Key Words: Informal economy, Non-taxed economy, Tax burden, Public expenditures

1. Giriş

Üzerinde uzlaşılan ortak bir tanımı olmamakla birlikte, kayıt dışı ekonomiyi ifade etmek amacıyla yapılan tanımlarda genellikle, devletin denetim ve bilgisi dışında kalan faaliyetlere bağlı olarak vergilendirilemeyen ekonomi konusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Bir ülkede vergilendirilemeyen ekonomiyi net bir şekilde ortaya çıkarmak, ancak tüm ekonomik faaliyetlerin en ince detayına kadar araştırılması, incelenmesi ve denetlenmesine bağlıdır. Vergi denetim oranlarının çok düşük olması, denetimin maliyetleri ve ilave edilebilecek pek çok nedene bağlı olarak, ülkelerin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri çeşitli tahmin yöntemleriyle ölçülmeye çalışılmaktadır. 1980'li yıllardan günümüze kadar çeşitli teknikler kullanılmak suretiyle yapılan ölçümlerde, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin % 1,9 ile % 66,2 arasında değişen çok farklı tahminler içerdiği görülmektedir¹. Diğer taraftan, Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ile mücadele, mali otoritenin en önemli hedeflerinden birisi haline gelmiştir. Özellikle 2008-2010 ve 2011-2013 dönemlerini kapsayan kayıt dışı ekonomiyle mücadele stratejisi eylem planları, Maliye Bakanlığı'nın bu konudaki ciddiyetinin birer göstergesidir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin en önemli aktörleri olarak kabul edilenlerin başında vergi mükellefleri gelmektedir. Vergi mükelleflerinin bu durumu, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutlarını ve sebeplerini ortaya koymak bakımından dikkate alınması gereken bir husustur. Sosyo-ekonomik bir sorun olarak kabul edilebilecek kayıt dışılığın, sosyologların "algılanan ne ise gerçek de odur" yargısıyla birlikte değerlendirilmesi sonucu, yeni bir yaklaşım olarak bu çalışma, kayıt dışı ekonominin boyutları ve nedenlerini ortaya koymak amacıyla, söz konusu vergi mükellefleri ile yürütülen yüz yüze anket çalışması ve bu

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Gelir İdaresi Başkanlığı (2008), Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010.

Çalışmadan elde edilen bulguları içermektedir. Kuşkusuz bir olguyu sorun olarak ortaya koymak kadar, bu sorunun nedenlerini de ortaya koymak bilimsel bir perspektifin gereğidir. Bu nedenle, yaptığımız çalışmada öncelikle kayıt dışı ekonomi kavramı ve nedenleri literatür eşliğinde incelenmiş, bu konuda yapılmış çalışmalardan çeşitli derlemeler yapılmıştır. Çalışmanın devamında, Türkiye genelinde yaptığımız anket çalışmasından elde edilen bulgular eşliğinde Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutları ve nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu bulgular eşliğinde Türkiye’de kayıt dışılığın azaltılması için nelerin yapılabilereği, sonuç ve öneriler bölümünde ilgililerin takdirine sunulmuştur.

2. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı ve zellikleri

Kayıt dışı ekonomi, katma değer yaratan ve ulusal muhasebe mevzuatına göre gayri safi milli hasılaya ilave edilmesi gereken, ancak kaydedilmemiş olan tüm ekonomik faaliyetlerdir (Schneider, 1986:644). Diğer taraftan kayıt dışı ekonomi, hkmetin denetimi dışında gerçekleştirilen yasal ekonomik faaliyetler (Oviedo vd., 2009:3), gözlem dışı ekonomi, hane halkı ekonomisi, kara ekonomi (OECD, 2002:37-47), nakit ekonomisi, gizli ekonomi, saklı ekonomi, yasadışı ekonomi, enformel sektör, yer altı ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi, gayri resmi ekonomi, gölge ekonomi gibi farklı Őekillerde de adlandırılabilir. Türkçe literatürde kullanılan kayıt dışı ekonomi kavramına, yabancı literatürde pek rastlanmamaktadır. Bunun temel nedeni, kayıt dışı ekonomi kavramının ilk olarak muhasebe meslek mensupları tarafından gündeme getirilmesidir (Yılmaz, 2004:15). Türkçe literatürde, son yıllarda yapılan pek çok bilimsel çalışmada kullanılması nedeniyle, “kayıt dışı ekonomi” kavramı üzerinde, genel olarak, bir uzlaşma sağlandığını görmek mümkündür.

Kayıt dışı ekonominin türleri ile ilgili olarak üçlü bir sınıflandırma yapılmaktadır. Bunlar, beyan dışı ekonomi, enformel ekonomi ve suç ekonomisidir (Aydemir, 1995:28). Merdiven altı diye tabir edilen gelir getirici faaliyetler, vergiye tabi tutulmayan demeler vb. faaliyetler de kayıt dışı ekonomi kapsamında değerlendirilmektedir (Kızılot ve omaklı, 2004:1). Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, kayıt dışı ekonomi kavramına gerek lkemizde gerekse uluslararası literatürde yüklenen anlam, büyük ölçüde, suç unsuru teşkil edecek davranışları çağrıştırmaktadır. Bu yönüyle bir ülkedeki kayıt dışı ekonomi, söz konusu ülkedeki toplam vergi kaçakçılığı miktarının belirlenmesi suretiyle tespit edilebilmektedir (Schneider, 2000:7). Diğer taraftan,

gerek kanunen suç sayılan vergi kaçakçılığı ve gerekse suç unsuru teşkil etmeyen vergiden kaçınma faaliyetlerini içine alacak biçimde değerlendirildiğinde, kayıt dışı ekonomiyi kısaca, “vergi dışı piyasa ekonomisi” şeklinde ifade etmek de mümkündür (Aktan ve Savaşan, 2009:11).

Kayıt dışı ekonominin en temel özelliklerinden birisi düzensiz ve kurallara uymaz oluşu, diğeri ise yapılan faaliyetlerin vergilendirilememesidir (Aktürk, 2003:5). Mükellef için gelir artırıcı ancak devlet için gelir kaybına neden olacak şekilde yürütülen ekonomik faaliyetler, devlet bütçesi için de pek çok olumsuzluklara neden olmaktadır. Devlet daha az gelir elde ettiğinden daha az yatırım harcaması yapmakta ya da daha fazla borçlanmak zorunda kalmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin ölçülmesinde yaşanan sıkıntı, kayıt dışı ekonominin bir diğer özelliği olarak değerlendirilmektedir. Ölçümde kullanılan yöntemler genellikle tahmine dayanmaktadır. (Çetintaş ve Vergil, 2003:20). Üç temel unsuru bulunan kayıt dışılığın birinci temel unsuru yasaklanmış faaliyetlerde kayıt dışılık olup bu aynı zamanda suç unsuru olan şeyleri de içermektedir (Çolak ve Bekmez 2007:40). Bu tür faaliyetler kanun dışı faaliyetler olarak parasal ve parasal olmayan faaliyetler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan parasal faaliyetler çalıntı mal ticareti, uyuşturucu madde üretim ve satışı, fuhuş, kumar, kaçakçılık ve dolandırıcılık gibi faaliyetlerdir. Parasal olmayan faaliyetler ise çalıntı mal kullanımı, kaçakçılık malı takası, şahsi kullanım için uyuşturucu imali veya yetiştirilmesi ve şahsi kullanım için hırsızlık yapmak gibi faaliyetlerdir (Erkuş ve Karagöz, 2009:129). Yasal faaliyetlerde bulunarak kayıt dışı iş yapmak ve hiç kayıtlara girmeden kayıt dışı iş yapmak kayıt dışı ekonominin diğer önemli iki temel unsurudur. Bu tür faaliyetler ise genellikle kanunların boşluklarından yararlanmak suretiyle ortaya çıkmaktadır. Vergi harcamaları olarak kabul edilen istisna, muafiyet ve indirimler ile yardım amaçlı yapılan faaliyetler ve aile içi ekonomik faaliyetler bu kapsama girmektedir.

3. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin başlıca nedenleri arasında vergi yükü, istihdam maliyetleri, işe başlama prosedürleri (özellikle bürokrasi), enflasyon, ekonomik krizler, nakit ekonomisinin yaygınlığı ve vergi ahlâkı gibi faktörler gösterilmektedir. Kamu harcamaları, ülkedeki kurumsal kalite, denetimler, cezaların caydırıcılığı, çevresel faktörler gibi pek çok ekonomik, sosyal ve kültürel faktör de bu nedenler arasına eklenebilir.

Bunlardan vergi yükü ve sosyal güvenlik primlerinin diğerlerine göre daha etken olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu faktörler, önemli düzeyde, kayıtlı sisteme dahil olmanın maliyetlerini oluşturdukları için, söz konusu maliyetler yükseldikçe kayıt dışı ekonomi de artış göstermektedir.

Verginin önemli bir maliyet unsuru olması, vergi yükünün kayıt dışı ekonominin en temel nedeni olarak gösterilmesine neden olmaktadır. Özellikle rekabetin hız kazandığı günümüz ekonomilerinde kr marjları giderek düşmektedir. Tam rekabet ortamında faaliyette bulunan ekonomik birimler, kayıt dışında kalmak suretiyle vergi yükünden kurtularak krlarını arttırma çabası içine girmektedirler.

alışan bir kişi başına devlete ödenen vergi ve sosyal güvenlik primleri toplamı, maliye literatüründe, “vergi takozu” olarak ifade edilmektedir. Vergi takozunun artması ilave ekonomik ykler getirdiğinden, işverenlerin bu yükten kurtulmak için yasal veya yasal olmayan çabalar içine girmelerine neden olmaktadır. Vergi takozunun göreli olarak düşük olduğu bölgelere veya ülkelere yatırımların kaydırılması yasal kabul edilen kayıt dışılık iken; çalıştırılan kişilerin sosyal güvenlik sistemine dahil edilmemesi veya gerçekte aldığı ücretlerin resmiyette daha düşük gösterilmesi yasal olmayan kayıt dışılık olarak kabul edilir.

Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranı yaklaşık % 48’dir (GİB, 2008:13). Bu oranın bu kadar yüksek olmasında KOBİ’lerin sayısının toplam işletmeler içindeki payının çok yüksek olması (toplam girişimlerin yaklaşık % 95’i 1-9 kişi çalıştıran girişimlerdir) ve aile işletmelerinin yaygınlığı önemli etkenlerdir. Bu tür işletmelerde belge düzeninin yaygınlaşmaması, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Kayıt dışı istihdamda en büyük paya sahip ilk üç sektör ise tarım, ormancılık ve avcılık (1), inşaat ve bayındırlık işleri (2) ve toptan ve perakende ticareti ile lokanta ve otelcilik (3) sektörleridir (GİB, 2008:13). Bu sektörlerde kayıt dışılığın temel nedeni, istihdamın çoğunlukla sezonluk olmasıdır.

Ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında kalmasının önemli nedenlerinden birisi de bürokrasinin fazlalığıdır. “İş yapma kolaylığı” olarak da ifade edilen bürokratik prosedürler, özellikle küçük işletmelerin kayıt dışı faaliyetlerinde son derece önemli bir faktördür. Dünya Bankası’nın yaptığı araştırmalarda Türkiye, iş yapma kolaylığı bakımından 178 ülke arasında genel ortalamalar bakımından 57’nci sıradadır. Ancak, işçi alıştırma kolaylığı bakımından 136’ncı, lisans alma kolaylığı bakımından ise 128’inci sıralara gerilemektedir (GİB, 2008:18). Bu

rakamlar, özellikle küçük işletmelerin kayıt dışılığı tercih etmelerinde, vergi yükü ve istihdam maliyetlerinin yanı sıra, bürokratik faktörlerin de önemli birer etken olabileceği hususunda önemli ipuçları içermektedir.

Enflasyon özellikle düşük ve sabit gelirli kesimlerin gelirlerini azaltan bir faktör olduğundan, gelirlerindeki bu aşınmadan kurtulmak için söz konusu kesimler kayıt dışılığı tercih edebilmektedir. Üreticiler ise enflasyon nedeniyle, özellikle istihdam maliyetlerindeki artışları telafi etmek amacıyla bu tür yollara başvurabilmektedir. Bu nedenle enflasyon rakamlarının yüksek olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin arttığı gözlenmektedir (GİB, 2008:19). Diğer taraftan, ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde işletmeler krizin maliyetlerini azaltmak amacıyla kayıt dışılığı tercih etmekte, kalifiye olmayan işsizler ise bu dönemlerde kayıtlı istihdamın zorluğuna bağlı olarak, kayıt dışı istihdama yönelebilmektedirler.

Kayıt dışı ekonominin nedenlerinden bir diğeri de nakit ekonomisidir. Kredi kartı kullanımı, para yerine geçen belge tanzimi ve bankalar aracılığı ile yürütülen ticari işlemlerin bankacılık faaliyetlerinde bıraktığı çeşitli izler, ekonomik faaliyetlerin kamu otoriteleri tarafından daha kolay tespit edilmesine neden olmaktadır. Kayıt dışı faaliyetler, söz konusu denetimlerden kaçabilmek adına, çoğunlukla nakit alışverişi ile yürütülmektedir. Bu nedenle, kayıt dışılığın azaltılması için alınacak tedbirlerden birisi olarak, ödemelerde bankaların ve kredi kartlarının kullanımını arttırmak önerilmektedir. “2011-2013 Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı”nın 13 numaralı eylem başlığının bu hususa vurgu yapması, mali otoritenin de konunun öneminin farkında olduğunu göstermektedir (GİB, 2011:8).

Kayıt dışı ekonomiyi tamamen rasyonel birey mantığı ile açıklamak, sosyal olguların büyük çoğunluğuna haksızlık anlamına gelir. Zira, ekonomik menfaatlerden ziyade ahlâki ve kültürel faktörleri yaşamında daha önemli tutan insan sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Vergi ahlâkı, bu faktörlerin başında gelmektedir. “Vergisel görevleri zamanında ve eksiksiz bir şekilde yerine getirme bakımından bireyde bulunan içsel motivasyon” şeklinde tanımlanan vergi ahlâkı, bir ülkede kayıt dışı ekonominin düşük seviyelerde kalmasında önemli bir etkidir. Yapılan araştırmalar, vergi ahlâkı yüksek toplumlarda kayıt dışı ekonominin diğer toplumlara nazaran daha düşük olduğunu göstermektedir².

² Bkz. Torgler, B. ve F. Schneider (2007). “Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality:A Panel Analysis”, Department of Economics, Johannes Kepler University, Economic Working Paper Series, No.1

4. Dünyada ve Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Kayıt dışı ekonomi, gelişmekte olan  lkelerin olduğu kadar gelişmiş  lkelerin de önemli ekonomik sorunlarından birisidir. Dünya genelinde kayıt dışı ekonomi ile ilgili ilk düzenleme Fransa’da 1936 yılında yapılmıştır. 2. Dünya savaşından sonra pek çok devletin ekonomik krize girmesinden dolayı artan mali kaynak ihtiyacından dolayı kayıt dışı ekonomi ile mücadele konusundaki çalışmalara hız verilmiştir (Ay, 2008:162). Amerika Birleşik Devletleri’nde 1970’li yıllarda para miktarının artmasından sonra kayıt dışı ekonomi tespit çalışmaları başlamış, bunu 1980’li yıllarda diğer Avrupa Birliği  lkeleri takip etmiştir (Aktürk, 2003:31).

Kayıt dışı ekonominin dünyadaki b y kl ğu hususunda Schneider (2000) tarafından, gelişmiş ve gelişmekte olan 76 ülke için yapılan bir araştırmada kayıt dışı ekonominin b y kl ğunun milli gelire oranı gelişmiş ülkelerde yaklaşık % 15, gelişmekte olan ülkelerde ise yaklaşık % 33 olarak tespit edilmiştir. Schneider vd. (2010)’nin yaptığı bir başka çalışmaya göre, gelişmekte olan 88 ülkede 1999 yılında ortalama % 37 olan kayıt dışı ekonominin b y kl ğu, 2006 yılında % 35,1’e gerilemiştir. Geçiş ekonomisine sahip ülke olarak nitelendirilen 98 ülke ortalaması, 1999 yılında % 36,9’dan % 33,7’ye gerilemiş; yüksek gelirli 21 OECD ülkesinde ise 1999 yılında ortalama % 17,7 olan değer 2006 yılında % 16,8 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlardan, 1999-2007 arasındaki dönemde tüm dünya genelinde kayıt dışı ekonomi ile ciddi bir Şekilde mücadele edildiğini anlamak mümkündür.

Kayıt dışı ekonomi, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye için de en önemli ekonomik sorunlar arasında yer almaktadır. Özellikle ekonomik krizlerin de etkisi ile mükellefler daha fazla kayıt dışında kalma, kamu otoriteleri de bunu azaltma çabası içerisinde olmaktadır.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutlarını ölçmek amacıyla yapılan çeşitli çalışmalardan elde edilen sonuçlar Tablo 1’de g r lmektedir.

Tablo 1. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü ile İlgili Tahminler

Araştırmacı	Yıl	Yöntem	Kayıt Dışı Ekonomi/GSMH
Derdiyok	1989	Vergi Yaklaşımı	%46,9
Özsoylu	1990	Nakit Oranı	%11,7
Temel, Şimşek ve Yazıcı	1992	Ekonometrik Yaklaşım	%8,1
	1992	İşlem Hacmi Yaklaşımı	%1,9
	1991	Vergi Yaklaşımı	%16,4-%29,9
Altuğ	1992	Kayıtdışı İstihdam Yakl.	%35
İlgin	1992	Ekonometrik Oran	%47,2
	1993	Basit Parasal Oran	%55,3
	2001	Basit Parasal Oran	%66,2
Çetintaş ve Vergil	1992	Ekonometrik Parasal Tahmin	%23
	2000	Ekonometrik Parasal Tahmin	%24,7
Kasnakoğlu	1997	Nakit Oranı	%30-%61
		Ekonometrik Yaklaşım	%9-%13
		İşlem Hacmi Yaklaşımı	%31
Schneider	2001	Karma Yöntem	%33,2
Dünya Bankası	1999	Karma Yöntem	%32,7
	2004	Karma Yöntem	%31,5
	2007	Karma Yöntem	%29,1
Schneider ve Savaşan	2007	DYMIMIC	%35
Akalın ve Kesikoğlu	2007	Parasal Oran	%17-%130

Kaynak: GIB (2008); Schneider ve Savaşan (2007); Akalın ve Kesikoğlu (2007) ve Cnntürk (2010)³.

Tablo 1’den de görülebileceği üzere, kayıt dışı ekonomi tahminlerinde kullanılan yöntemlere göre çok farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Schneider ve Savaşan (2007), bu yöntemlerden, istatistiksel altyapısının üstünlüğü nedeniyle, son yıllarda en çok kullanılan ve en kabul edilebilir sonuçlar veren yöntemin DYMIMIC (Dinamik çoklu gösterge- çoklu neden yöntemi) olduğunu iddia etmektedirler. Diğer taraftan Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler ise karma yöntemi kullanmaktadırlar. Her iki yöntem ile elde edilen sonuçlar birbirine yakın değerler içermektedir. Özetle, yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular dikkate alındığında, Türkiye’de ekonomik faaliyetlerin yaklaşık üçte birinin kayıt dışında sürdürüldüğünü ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

³<http://www.cnnturk.com/2010/ekonomi/genel/12/27/kayitdisilik.tum.dunyanin.sorunu/600832.0/index.html> (Erişim 07.11.2012).

4. Türkiye’de Vergi Mükelleflerinin Kayıt Dışı Ekonomi Algıları

4.1. Araştırma Yöntemi ve Veri Seti

Araştırma, Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesi dikkate alınarak, bölgenin ekonomik ve sosyal özelliklerini yansıtacak biçimde her bölgeden seçilen iki il olmak üzere, toplam 14 ilde ve 1597 vergi mükellefi ile yüz yüze anket tekniğı uygulanarak yürütülmüştür. Araştırmanın finansmanı Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından sağlanmıştır. Araştırmada, Türkiye geneli toplam vergi mükellef sayıları ve illerin nüfus ve mükellef sayıları dikkate alınarak küme örnekleme yöntemi ile örnekleme seçimi yapılmıştır.

Araştırmanın ana kütlesi esnaf, sanayici, tüccar, çiftçi, serbest meslek erbabı, işçi, memur ve sanatkârlardan oluşan vergi mükellefleri olarak sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamına dahil edilen örnekleme sayısı, hem nüfus hem de mükellef sayıları itibariyle, sosyal bilimler için 0,95 güven aralığını sağlayacak niceliktedir (Saunders, vd., 2000:156). Araştırmada kullanılan ölçeğın Cronbach Alfa Katsayısı 0,7524 olarak test edilmiştir. Bu değer, ölçeğın sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda kullanılabilirlikte olduğunu göstermektedir.

4.2. Araştırmadan Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın temel amacını oluşturan kayıt dışı ekonomi algısını belirlemek amacıyla ankete katılan mükelleflere “Size göre, ölkemizde ekonomik faaliyetlerin ne kadarı kayıt dışında (fişsiz, faturasız, kayıt dışı istihdam vb.) yürütölmektedir?” sorusu yöneltölmüştür. Bu soruya verilen cevapların frekans dağılımları aşağıda Tablo 2’de görölmektedir.

Tablo 2. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Algısı

	Frekans	%	Kümülatif %
1 (%0-%10)	41	2,6	2,6
2 (%11-%20)	91	5,7	8,3
3 (%21-%30)	164	10,3	18,5
4 (%31-%40)	226	14,2	32,7
5 (%41-%50)	303	19,0	51,7
6 (%51-%60)	533	33,4	85,0
7 (%60’tan fazla)	239	15,0	100,0
Toplam	1597	100,0	

Kayıt dışı ekonomi değişkeninin ortalaması **5,0125** olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifade ile, ankete katılan mükelleflere göre Türkiye’de ekonomik faaliyetlerin yaklaşık **%41’i** kayıt dışında yürütülmektedir. Böyle bir algı tespiti önemli olmakla birlikte, bu algıya neden olan faktörlerin tespiti de bir o kadar önemlidir. Bu amaçla, araştırmada elde edilen verilerin STATA programına yüklenmesini müteakiben, Ordered Probit yöntemi ile bir dizi regresyon analizi ve güçlülük (robustness) testleri yapılmıştır. Kayıt dışı ekonomi algısına etki edebilecek temel faktörler dikkate alınarak temel regresyon modeli oluşturulduktan sonra, modele sırayla kurumsal kalite ve ekonomik durum değişkenleri ilave edilerek 3 ayrı regresyon eşitliği elde edilmiştir. Böylece değişkenlerin ilave edilmesi sonucu **R²** değerinde meydana gelen artış da gözlemlenmiştir. Daha sonra her bir değişkenin modele marjinal etkisini ölçmek amacıyla her regresyon eşitliğinin ayrı ayrı marjinal etki testleri yapılarak özet tabloya eklenmiştir. Regresyon analiz sonuçları Tablo 3’te görülmektedir.

Tablo 3. Kayıt Dışı Ekonomi Algısını Belirleyen Faktörler

(Ordered Probit Regresyon Analizi Sonuçları)

Değişkenler	MODEL-1			MODEL-2			MODEL-3		
	Katsayı	Z-İst.	Marj.	Katsayı	Z-İst.	Marj.	Katsayı	Z-İst.	Marj.
Demografik Faktörler									
Orta Yaş üstü	-0.203***	2.66	-0.040	-0.202***	-2.64	-0.040	-0.213***	-2.77	-0.041
Kadın	0.040	0.54	0.008	0.068	0.91	0.014	0.054	0.71	0.011
Evlü	0.070	1.12	0.014	0.074	1.19	0.015	0.083	1.30	0.016
Esnaf	-0.048	-0.78	-0.010	-0.075	-1.05	0.016	0.073	1.02	0.015
Mükellefiyet Süresi	0.040	1.54	0.008	0.048*	1.82	0.010	0.050*	1.88	0.009
Ekonomik Faktörler									
Gelir	0.064**	2.05	0.013	0.050	1.62	0.010	0.058*	1.86	0.012
Vergi Yüklü	0.174***	3.71	0.036	0.194***	4.10	0.039	0.184***	3.87	0.037
Vergi Tazyığı	0.142***	5.21	0.029	0.148***	5.46	0.030	0.138***	5.05	0.028
Kamu Harcamaları	-0.053**	-2.06	-0.011	-0.053**	-2.09	-0.011	-0.052**	-2.05	-0.010
Vergi Kaçakçılığı	-0.046*	-1.88	-0.010	-0.053**	-2.14	-0.014	-0.048**	-1.93	-0.009
İdari Faktörler									
Vergi Cezaları	-0.066***	-2.87	-0.014	-0.069***	-3.01	-0.014	-0.073***	-3.18	-0.015
Vergileme Tekniği	-0.160***	-4.20	-0.033	-0.159***	-4.16	-0.032	-0.156***	-4.10	-0.032
Sosyal ve Kültürel Faktörler									
Eğitim	-0.014	-0.51	-0.003	-0.001	-0.01	-0.000	-0.002	-0.09	-0.001
Vergi Bilinci	-0.056**	2.31	-0.012	-0.064***	-2.65	-0.013	-0.064***	-2.63	-0.013
Diğer Mükellefler	0.118***	4.85	0.024	0.121***	4.98	0.025	0.122***	5.00	0.024
Modele Eklenen Diğer Değişkenler									
Kurumsal Kalite				-0.282***	-5.02	-0.057	-0.311***	-5.57	-0.091
Ekonomik Durum							-0.183***	-4.97	-0.037
REGIONAL FIXED EFFECTS									
	EVET			EVET			EVET		
Observations	1595			1592			1590		
Prob. (χ^2)	0.0000			0.0000			0.0000		
R ²	0.1695			0.1713			0.1768		

NOT: Bağımlı Değişken: Kayıt Dışı Ekonomi; Referans Gruplar: Genç, Orta yaş, Bayan, Bekâr, Serbest Meslek, Sanayici, Çiftçi, İşçi, Memur. Anlamlılık Düzeyleri: * 0.05 < P < 0.10, ** 0.01 < P < 0.05, *** P < 0.01, Marj.: Marjinal Etki.

4.2.1. Demografik Değişkenler

Araştırmada demografik değişken olarak cinsiyet, medeni durum, yaş, meslek ve mükellefiyet süresi kullanılmıştır. Ankete katılan mükelleflerin %31’i 1-5 yıl arası, %23’ü 6-10 yıl arası, %16’sı 11-15 yıl arası, %12’si 16-20 yıl arası ve %18’i de 20 yıldan fazla süredir vergi mükellefi olduklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılanların diğer demografik özellikleri Tablo 4’te görölmektedir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Demografik Verileri

Cinsiyet		Medeni Durum	
Kadın	% 20	Evli	% 64
Erkek	% 80	Bekâr ve Boşanmış	% 36
Yaş		Meslek	
16-29 Yaş Arası	%25	Tüccar ve Sanayici	% 6
30-49 Yaş Arası	%62	Esnaf	%56
50 Yaş ve Üzeri	% 13	Serbest Meslek	% 15
		Memur	% 11
		İşçi	% 12

Demografik değişkenlerden kayıt dışı ekonomi algısı ile istatistiksel olarak 0.01 düzeyinde anlamlı ilişki sadece yaş değişkeni açasından mevcuttur. Buna göre orta yaş üstü (50 yaş ve üzeri) kesim kayıt dışı ekonomiyi diğer yaş gruplarına göre anlamlı bir şekilde daha düşük algılamaktadır. Diğer demografik faktör olan mükellefiyet süresi arttıkça algılanan kayıt dışı ekonomi de artmaktadır. Ancak bu ilişki 0,10 düzeyinde anlamlıdır.

4.2.2. Ekonomik Faktörler

Analizlerde ekonomik faktör olarak gelir, vergi yükü, vergi tazyiki, kamu harcamaları, vergi kaçakçılığı ve Türkiye’nin ekonomik durumu değişkenleri kullanılmıştır. Bu faktörlerden gelir düzeyi ile kayıt dışı ekonomi algısı arasında, temel regresyon eşitliğinde 0.05 düzeyinde istatistiksel olarak pozitif bir ilişki mevcuttur. Diğer bir ifade ile, yüksek gelire sahip kişilerin kayıt dışı ekonomi algısı, diğer gelir gruplarına göre daha yüksektir. Ancak, bu ilişki diğer değişkenler modele eklendikçe zayıflamaktadır.

Vergi yükünü belirlemek amacıyla, **“Ödediğiniz toplam vergi yükünü (Gelir veya Kurumlar+KDV+ÖTV+MTV+Diğer) nasıl buluyorsunuz?”**

(1:Çok düşük, 2:Düşük, 3:Normal, 4:Ağır, 5:Çok ağır) sorusu yöneltilmiştir. Vergi yükü ile kayıt dışı ekonomi algısı arasında istatistiksel olarak 0,01 düzeyinde anlamlı, pozitif ve güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, vergi yükünü yüksek bulan mükellefler kayıt dışı ekonomiyi daha yüksek bulmaktadırlar.

Araştırmada vergi tazyikini belirlemek amacıyla ankete katılanlara **“Ödediğiniz vergilerden dolayı duyduğunuz rahatsızlığı 1 ile 10 arasında puanlar mısınız?”** (1:Hiç rahatsız olmuyorum, 10:Çok fazla rahatsız oluyorum) sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevapların aritmetik ortalaması 5,7451’dir. Diğer bir ifade ile, mükellefler ödedikleri vergilerden dolayı ortanın üzerinde bir rahatsızlık duymaktadırlar. Kayıt dışı ekonomi algısına etki eden ekonomik faktörlerden en güçlü etkiye sahip olan faktör bu faktördür. Vergi tazyiki veya vergi baskısı olarak nitelendirilen bu madde ile kayıt dışı ekonomi algısı arasında 0,01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ve güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile, vergi tazyiki veya baskısı arttıkça kayıt dışı ekonomi algısı da önemli düzeyde artış göstermektedir.

Kamu harcamaları ile ödenen vergiler arasındaki ilişki maliye literatüründe mali bağlantı (fiscal connection) olarak nitelendirilmektedir. Vergilemede fayda prensibi, toplumda vergi bilinci ve vergi ahlâkı oluşumu açısından son derece önemlidir. Ödediği vergilerin kendisine tamamen kamu hizmeti olarak geri döndüğünü düşünen mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri ve kayıt dışı faaliyetlere girişme eğilimlerinin azalması beklenir. Araştırmaya katılan mükelleflerin kamu harcamalarına bakış açısını belirlemek amacıyla, **“Size göre ödediğiniz vergilerin ne kadarı, kamu hizmeti olarak size geri dönmektedir?”** (1:Hiç; 2:Yarıdan azı; 3:Yarısı; 4:Yarıdan fazlası; 5:Tamamı – Aritmetik Ortalama:2,1641) sorusu yöneltilmiştir. Yapılan regresyon analizlerinde, vergilerin kamu hizmeti olarak geri dönme oranı arttıkça kayıt dışı ekonomi algısının azaldığı görülmektedir (0,05 düzeyinde anlamlı ve negatif ilişki).

Benzer bir ilişki vergi kaçakçılığı eğilimi ile kayıt dışı ekonomi algısı arasında tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerini tespit etmek amacıyla **“Devletin istediği vergilerin tamamını ödesem işime devam edemem”** (1:Kesinlikle katılıyorum; 5:Kesinlikle katılmıyorum – Aritmetik Ortalama:2,6255) ifadesine katılım düzeylerini belirtmeleri istenmiştir. Buna göre vergi kaçırma eğilimi yüksek olan mükellefler diğer mükelleflere göre kayıt dışı ekonomiyi daha düşük algılamaktadırlar.

Araştırmada kullanılan bir diğer ekonomik faktör ise ekonomik durum değişkenidir. Türkiye'nin ekonomik durumunu tespit etmek amacıyla araştırmaya katılanlara **“Size göre Türkiye'nin ekonomik durumu, řu anda nasıldır?”** (1:Çok kötü - %14,7; 2:Kötü - %25,7; 3:Ne iyi ne kötü - %37,9; 4:İyi – 18,2; 5:Çok iyi - %3,5) sorusu yöneltiştir. Bu soruya verilen cevapların aritmetik ortalaması 2,7007'dir. Regresyon sonuçlarına göre, ekonomik durum algısı pozitif yönde arttıkça, kayıt dışı ekonomi algısı azalmaktadır (0,01 düzeyinde anlamlı ve negatif ilişki).

4.1.3. İdari (Yönetimsel) Faktörler

Regresyon analizlerinde idari faktör olarak vergi cezaları, vergilendirme tekniği ve kurumsal kalite değişkenleri kullanılmıştır. Vergi cezalarının kayıt dışı ekonomiyi ve vergi kaçakçılığını azaltacağı, Allingham ve Sandmo (1972) tarafından yapılan temel çalışmayla ortaya konmuştur. Yaptığımız analizlerde elde edilen bulgular bu yargıyı doğrular niteliktedir. Araştırmada vergi cezaları konusundaki algıyı tespit etmek amacıyla mükelleflerden, **“Vergi kaçıranlara verilen cezalar beni korkutmaktadır”** (1:Kesinlikle katılmıyorum; 5:Kesinlikle katılıyorum – Aritmetik Ortalama:2,2918) ifadesine katılım düzeylerini belirtmeleri istenmiştir. Regresyon sonuçlarına göre, vergi cezalarının caydırıcılığı arttıkça kayıt dışı ekonomi algısı 0,01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde azalmaktadır.

Araştırmada idari faktör olarak kullanılan bir diğer değişken de vergilendirme tekniğidir. Bu amaçla araştırmaya katılanlara **“Aşağıdaki vergileme tekniklerinden hangisi size göre en iyi vergilemedir?”** ifadesine katılım düzeyleri sorulmuştur. Verilen cevapların dağılımları şöyledir:1:Gelir arttıkça vergi oranı artmalıdır (Artan oranlı vergileme) - %69,3; 2:Herkesten aynı oranda vergi alınmalıdır (Düz oranlı vergileme) – %17,8; 3:Gelir arttıkça vergi oranı azalmalıdır (Azalan oranlı vergileme) – %11,3. Regresyon sonuçlarına göre, düz oranlı ve azalan oranlı vergileri benimseyenlerin kayıt dışı ekonomi algıları, artan oranlı vergileri benimseyen mükelleflere göre daha düşüktür (0,01 düzeyinde anlamlı ve negatif ilişki).

Bir ülkedeki kurumsal kalite, devletle vatandaş arasındaki bağların oluşumunda en önemli etkenlerden birisidir. Kurumsal kalite arttıkça vatandaşın devlete bağlılığı ve dolayısı ile vergiye gönüllü uyumu ve vergi ahlâkı da artar. Vergiye gönüllü uyum ve vergi ahlâkının artması ise, doğrudan kayıt dışı ekonomiyi azaltabilen bir unsurdur. Bu nedenle araştırmada, kayıt dışı ekonomi algısına etki edebilecek en kapsamlı değişken olarak kurumsal kalite değişkeni kullanılmıştır. Kurumsal

kaliteyi belirlemek amacıyla *yasama, yürütme ve yargı erklerine güven düzeyleri, demokrasi düzeyi, yolsuzluk düzeyi ve şeffaflık* ile ilgili yöneltilen soruları içeren bir kurumsal kalite endeksi oluşturulmuştur. Elde edilen bulgulara göre Türkiye’de kurumsal kalite ortalaması 2,595 (en düşük 1; en yüksek 5) olarak hesaplanmıştır. Yapılan regresyon analizlerine göre kurumsal kalite ile kayıt dışı ekonomi arasında 0,01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki mevcuttur. Buna göre, ülkedeki kurumsal kalite algısı pozitif yönde arttıkça, kayıt dışı ekonomi algısı ciddi bir şekilde azalmaktadır.

4.1.4. Sosyal ve Kültürel Faktörler

Araştırmada sosyal ve kültürel faktör olarak eğitim, vergi bilinci ve diğer mükelleflerin algılanma şekli kullanılmıştır. Bunlardan gelir düzeyi ile kayıt dışı ekonomi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ankete katılanların vergi bilinç düzeylerini tespit etmek amacıyla *“Vergilerin ne amaçla alındığı konusunda yeterince bilgi sahibiyim”* ifadesine katılım düzeyleri sorulmuştur (1:Kesinlikle katılmıyorum - %10; 2:Katılmıyorum - %22,1; 3:Ne katılıyorum, Ne katılmıyorum - %21,5; 4:Katılıyorum - %32,8; 5:Kesinlikle katılıyorum - %13,5; Aritmetik Ortalama:3,172). Regresyon sonuçlarına göre vergi bilinci arttıkça kayıt dışı ekonomi algısı azalmaktadır (0,01 düzeyinde anlamlı ve negatif ilişki).

Araştırmada kullanılan bir başka değişken de diğer mükelleflerin algılanma şeklidir. Mükelleflerin algılarının çevresel faktörlerden etkilenerek oluştuğu gerçeğinden hareketle, ankete katılanlara çevrelerindeki diğer mükellefleri vergi kaçırma konusunda nasıl algıladıkları sorulmuştur. Bu amaçla, *“Çevremdeki mükelleflerin çoğu vergi kaçırmaktadır”* (1:Kesinlikle katılıyorum - %18,7; 2:Katılıyorum - %24,7; 3:Ne katılıyorum, Ne katılmıyorum - %34,0; 4:Katılmıyorum - %14,7; 5:Kesinlikle katılmıyorum - %7,9; Aritmetik Ortalama:2,684) ifadesine katılım düzeylerini belirtmeleri istenmiştir. Regresyon sonuçlarına göre, diğer mükelleflerin vergi kaçırdıklarına dair algı arttıkça kayıt dışı ekonomi algısı da istatistiksel olarak 0,01 düzeyinde anlamlı bir şekilde artış göstermektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Genel olarak devletin bilgisi dışında yürütülen ekonomik faaliyetler şeklinde ifade edilen kayıt dışı ekonomi, ülkemizde olduğu kadar çoğu gelişmiş veya gelişmekte olan ülkenin de önemli bir sorunu olarak kabul edilmektedir. Kayıt dışı ekonomi ile mükelleflerin vergiye karşı gösterdikleri davranışlar arasında önemli bir bağ bulunmaktadır.

Vergileme karşısında mükelleflerin psikolojik tutumları ve bu tutumlar neticesinde oluşturulan davranış biçimleri, kişilerin kayıt dışında kalmalarına neden olabilmektedir. Yaptığımız bu çalışma ile söz konusu bağın ortaya konulması amaçlanmıştır.

Türkiye genelinde kayıt dışı ekonomi algısını ve bu algıya etki eden temel faktörleri tespit etmek amacıyla yürütümüz bu çalışmada elde edilen bulgular vergi mükelleflerinin, başta kayıt dışı ekonomi olmak üzere, pek çok ekonomik, sosyal ve kültürel olguya bakış açılarının tespit edilmesini sağlamıştır.

Araştırma sonuçları, vergi mükelleflerinin Türkiye’de ekonomik faaliyetlerin yaklaşık %41’inin kayıt dışında yürütüldüğünü düşündüğünü göstermektedir. Söz konusu faaliyetlerin odak noktasında bulunan vergi mükelleflerinin bu algıları, üzerinde durulması gereken önemli bir bulgudur. Araştırma sonuçları, kayıt dışı ekonominin boyutlarını ortaya koymanın yanı sıra, sebepleri hakkında da önemli ipuçları içermektedir. Araştırmada elde edilen bulgular eşliğinde yapılan Ordered Probit regresyon analizlerine göre, kayıt dışı ekonominin en önemli sebepleri arasında vergi yükü, vergi baskısı, kamusal harcamaların algılanma şekli, kurumsal kalite algısı, vergi bilinci, Türkiye’nin genel ekonomik durumu ve vergi cezaları ön plana çıkmaktadır.

Kuşkusuz yaptığımız araştırma bir algı araştırmasıdır. Sosyologların “algılanan neyse, geek de odur” yargısı eşliğinde mükelleflerin kayıt dışı ekonomiyle ilgili algılarını yorumladığımızda, Türkiye’de kayıt dışı ekonominin azaltılması için nelerin yapılabileceği konusunda birtakım ipuçları ortaya çıkmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyi azaltmak için öncelikle vergi yükü ve vergi tazyikinin azaltılması gerekmektedir.

Vergi bilincinin arttırılması, kayıt dışı ekonomiyi azaltmak adına yapılabilir bir başka önemli faaliyet olacaktır. Verginin ne amaçla alındığı konusunda sağlıklı ve yeterli bilgiye sahip olan mükellefler, kayıt dışı ekonomik faaliyetlere girişme konusunda daha çekimser davranacaklardır. Bu konuda yapılması gereken en önemli faaliyetlerden birisi de kamu harcamaları ile vergiler arasındaki mali bağlantının toplum tarafından sağlıklı bir şekilde kurulmasının sağlanmasıdır. Ödediği vergilerin kendisine kamusal hizmet olarak geri döneceğinden emin olan mükelleflerin kayıt dışında kalma istekleri doğal olarak azalacaktır.

Ekonomik ve mali olaylarda sorunu sadece mükellef kanadında aramak, bugüne kadar kayıt dışı ekonomi gibi pek çok sorunla mücadelede istenen

düzye de başarı sağlanamamasının temel nedenlerinden birisidir. Bu konuda kamu otoritelerine düşen pek çok sorumluluk bulunmaktadır. Bu sorumlulukların belki de en önemlisi, ülkedeki kurumsal ve idari kalitenin artırılmasıdır. Devlete ve kurumlarına olan güven düzeyinin zayıflaması, mükelleflerin vergi ödeme isteklerini azaltacağı gibi, kayıt dışı ekonominin de büyük ölçüde artmasına neden olacaktır.

Diğer taraftan, yasadışı faaliyetlere girişenlerin tespit edilerek cezalandırılmaları, kayıt dışı ekonomi gibi sorunların azalması bakımından son derece önemlidir. Çevresinde kayıt dışı faaliyet yürüten kişileri ve bunların herhangi bir cezai yaptırıma uğramadıklarını veya cezalandırılırsalar bile affedildiklerini gören kişilerin, haksız rekabet koşullarından kurtulmak için kendilerinin de bu yola başvurmalarını meşru kabul edecekleri yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle, kayıt dışı ekonomiyi azaltmak için alınacak tedbirlerden birisi olarak, özellikle vergi denetimlerin artırılması suretiyle, kanunlara aykırı bir şekilde kayıt dışında faaliyet gösterilenlerin tespit edilmesi, cezalandırılması ve cezalandırılan kişilerin de af kanunları ile affedilmemesinin gereği ortaya çıkmaktadır. Vergi aflarının, pozitif yönlerinden ziyade, dürüst ve kayıt içi faaliyet gösteren mükellefleri cezalandıran tarzda olumsuz uygulamalar olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

Türkiye gibi ülkelerde kayıt dışı ekonominin yaygınlaşmasının bir diğer önemli nedeni de sık sık yaşanan ekonomik krizlerdir. Krizler nedeniyle ekonomik koşullarını önemli ölçüde kaybeden kişilerin, tekrar eski durumuna dönmek için yasadışı faaliyetleri göze almaları, diğer bir ifadeyle riske girme ihtimalleri artmaktadır. Ülkenin genel ekonomik durumunun iyileşmesi ve istikrar kazanması, diğer faktörlerle birlikte kayıt dışılığı azaltacak önemli bir faktördür.

Kaynakça

- Akalın, G. ve Kesikoğlu, F. (2007). "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. 3, S. 5:71-87.
- Aktan, C.C. ve Savaşan, F. (2009). Kayıt Dışı Ekonomi ve Etik, Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi, Akademik Araştırma Çalışması Raporu.
- Aktürk, E. (2003). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

- Allingham, M. G. ve Sandmo, A. (1972). "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis", *Journal of Public Economics*, No.1:323-338.
- Ay, A. (2008). *Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980 – 2004 Türkiye Örneği)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Aydemir, ř. (1995). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi*, Maliye Hesap Uzmanları Derneği, İstanbul.
- Çetintaş, H. ve Vergil, H. (2003). "Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C.4, S.1:15-30
- Çolak, Ö. F. ve Bekmez, S. (2007). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Siyasal Tercihler Bir Oyun Teorisi Analizi*, Nobel Yayın, 1. Basım.
- Erkuş, H ve Karagöz, K. (2009). "Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini", *Maliye Dergisi*, 156:126-140.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) (2008). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)*, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayın No:87, Ankara.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) (2011). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013)*, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayını, Ankara.
- <http://www.cnnturk.com/2010/ekonomi/genel/12/27/kayitdisilik.tum.dunyanin.sorunu/600832.0/index.html> (Erişim 07.11.2012).
- Kızılot, ř. ve Çomaklı, ř.E. (2004). "Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açışından Değerlendirilmesi", *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs, Antalya.
- OECD (2002). *Measuring the Non-Observed Economy:A Handbook*, Paris:OECD Publication Service.
- Oviedo, A. M., Thomas, M., Özdemir, R. ve Karakurum, K. (2009). "Economic Informality Causes, Costs and Policies-A Literature Survey", *World Bank Working Paper*, No. 167.
- Saunders, M., Lewis, P. ve Thornhill, A. (2000). *Research Methods for Business Students*, İkinci Baskı, Prentice Hall.
- Schneider, F. (1986). "Estimating the Size of the Danish Shadow Economy Using the Currency Demand Approach:An Attempt", *Scandinavian Journal of Economics*, 88 (4):643-668.
- Schneider, F. (2000). "The Value Added of Underground Activities:Size and Measurement of the Shadow Economies and Shadow

Economy Labor Force all Over the World”, Presented to the World Bank Summer Research Workshop on Market Institution.

- Schneider, F., Buehn, A. ve Montenegro, C.E. (2010). “Shadow Economies All over the World New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007”, The World Bank Development Research Group Poverty and Inequality Team & Europe and Central Asia Region Human Development Economics Unit, July 2010, No.5356.
- Schneider, F. ve Savasan, F. (2007). “Dymimic Estimates of the Size of Shadow Economies of Turkey and of Her Naighbouring Countries”, International Research Journal of Finance and Economics, 9:126-143.
- Torgler, B. ve Schneider, F. (2007). “Shadow Economy, Tax Morale, Govarnance and Institutional Quality:A Panel Analysis”, Department of Economics, Johannes Kepler University, Economic Working Paper Series, No.1
- Yılmaz, G. A. (2004). “Kayıt Dışı Ekonomi:Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü, Antalya:10-14 Mayıs 2004:15-50.